

K CENZUŘE HEBREJSKÝCH A ŽIDOVSKÝCH KNIH, TISKŮ A RUKOPISŮ V ČECHÁCH OD POLOVINY 16. STOLETÍ DO POLOVINY 19. STOLETÍ

Ludmila Kubátová
Národní knihovna ČR

V Archivu Národní knihovny se nalézá fond Cenzor židovských knih, tisků a rukopisů 1717–1844. Písemnosti byly vyříděny z tzv. Pozůstalosti Karla Fischera – dlouholetého zaměstnance univerzitní knihovny (1785–1844), který se vypracoval z knihovního sluhy přes skriptora až na kustoda a zástupce ředitele knihovny. Vedle funkcí v knihovně byl od 80. let 18. století zaměstnán jako pomocník cenzora hebrejských a židovských knih, tisků a rukopisů a v roce 1781 se stal úředním překladatelem hebrejských a židovských písemností. Dne 16. dubna 1786 byl ustaven cenzorem a revizorem hebrejských a židovských knih a od roku 1828 i cenzorem židovských náhrobních nápisů.

Písemný materiál z let 1717–1843 je uložen ve dvou kartonech. Kromě toho se dochovalo též pět podacích protokolů, zřejmě jako ukázka, z let 1834–1844. Většinu fondu tvoří písemnosti vzniklé z činnosti cenzora Karla Fischera, menší počet pochází z působení jeho předchůdce Leopolda Tirsche a jen několik dokumentů se dochovalo z činnosti předchozích cenzorů a židovského předcenzora Jaittelese. Větší část dochovaných písemností je psána nebo tištěna hebrejsky, menší zloemek tvoří německé spisy. Ty jsou zpřístupněny regestovými lístky.

Fond představuje jedinečný pramen pro dějiny cenzury hebrejských a židovských knih, tisků a rukopisů v českých zemích. Poskytuje rámcový obraz o fungování této cenzury, o obsahu i o rozsahu cenzorské, překladatelské a poradenské činnosti a množství agendy s ní spojené.

Některé písemnosti mají i širší historickou platnost. Dovolují nahlédnout do života a zvyků tehdejší židovské komunity i jednotlivců – např. statut pro chudé židovské dívky, různé záznamy o zvycích, obyčejích a náboženských obřadech. Svatební a kupní smlouvy a závěti poskytují informace o hospodářských poměrech jednotlivých židovských rodin, o obchodních jednáních, rozmístění židovských komunit a o jejich představitelích – rabínech. Řada textů obsahuje židovské písně, básně, modlitby a podklady pro přípravu a vydávání hebrejsko-německých či latinských slovníků, hebrejských gramatik apod. Několik písemností dokládá i styky cenzorů se zahraničím.

České země jako prastará obchodní křižovatka Evropy přitahovaly pozornost židovských obchodníků velmi brzy. První dochované písemné zprávy o jejich působení v Čechách pocházejí již z 10. století. Dovidáme se o tom ze záznamů Ibrahima ibn Jákúba, který navštívil v roce 965 Prahu. Píše, že do Prahy přicházejí židé

z turecké země s byzantským a arabským zbožím.¹⁾ Obchodní zdatnost židů potvrzují i nejstarší legendy, podle Václavské a Vojtěšské legendy obchodovali židé též s otroky.²⁾ Ve druhé polovině 10. století se začali židé v Čechách trvale usazovat. V Praze se připomíná bohatá židovská osada koncem 10. století. Později vznikala židovská sídliště především v podhradí Pražského hradu a Vyšehradu a v roce 1067 bydleli židé ve 12 domech též na Újezdě.³⁾

Za křížáckých výprav táhly ozbrojené houfy podél Dunaje a některé i přes Prahu. Jejich náboženská hysterie se v roce 1096 a 1098 obrátila proti židům, kteří byli pronásledováni a olupováni. Protižidovské nálady a projevy nevráživosti vůči židům i později nejednou přerostly v pronásledování a vyhánění židů z měst a ze země. Přesto se však židé v Čechách nadále usazovali. Lateránský sněm konaný v roce 1215 za papeže Inocence III. (1198–1216) dokonce nařídil, aby židé nosili na oděvu zvláštní označení, žluté kolečko, aby se odlišovali od křesťanů. Později bylo nařízeno, aby používali i zvláštní pokrývku hlavy.⁴⁾ Sami židé si na odlišení nechávali růst dlouhé brady, což bylo pak ve 14. století nařízeno. V průběhu dalších let se toto označení nijak přísne neplnilo. V Praze se počet židovských obyvatel zvyšoval, a tak byla již v roce 1230 vybudována synagoga, nejstarší ve střední Evropě. V roce 1251 vydal papež Inocenc IV. (1243–1254) privilegium,⁵⁾ v němž se nařizovalo, že židé nemají být neprávem osočováni, vězněni a podezírání. Přemysl Otakar II. (1253–1278) potvrdil v roce 1254 jeho platnost i pro Čechy zvláštním majestátem a udělil židům též svobodu usazovat se ve všech královských městech kromě horních měst, Brna, Olomouce a Kolína, který byl blízko Kutné Hory. V Praze bylo povoleno židům usazovat se jen tam, kde již dříve sídlili. V nejstarší pražské městské knize⁶⁾ byla v letech 1330–1340 přepsána židovská práva, jež upřesňovala práva a povinnosti židů: žádný křesťan neměl nutit žida k pokřtění, pokud neprojeví o křest zájem z vlastní vůle, o židovských svátcích neměli být židé rušeni hlukem nebo zastrahováním. Pokud křesťan urazil nebo zranil žida, musel odevzdat králi pokutu ve zlatě a stříbře a zaplatit výlohy za lékařské ošetření. Kdyby křesťan žida zabil, měl všechen majetek viníka připadnout králi. Při převozu mrtvých židů do jiného města, což se stávalo často, neboť ve všech židovských sídlištích nebyly židovské hřbitovy, se nemělo platit mýtné, a pokud by je výběřčí mýta vyžadoval, měl být potrestán jako lupič. V Čechách žilo tehdy asi 5200 židovských rodin, z toho v Praze cca 150.⁷⁾ Václav IV. (1378–1419) prohlásil židy za „královskou komoru“, což znamenalo, že přispívali určitými pravidelnými poplatky do královské pokladny, a podřídil je soudní pravomoci královských úředníků. Zajištění právní ochrany i zvýšení počtu židovských obyvatel bylo impulsem pro výstavbu židovských modliteben. A tak na počátku husitských válek si začali židé v různých městech v Čechách stavět první synagogy. Přesto však i za vlády Lucemburků byli židé vystaveni útlaku a docházelo k protižidovským bouřím, kdy byli židé vražděni a zabavován a ničen jejich majetek.

Židé byli v Čechách a v Praze trpěni, případně i vítáni jako zdroj královských příjmů, neboť platili za královskou ochranu vysoké poplatky a daně, jimiž vydatně přispívali do vždy prázdné královské pokladny, a v případě potřeby poskytovali panovníkovi vydatné půjčky. Často ovšem byli též pronásledováni nebo vypovídáni ze země. Např.

začátkem 16. století byli židé vypovězeni z Českých Budějovic a Vladislav II. Jagellonský (1471–1516) je v roce 1507 vypověděl dokonce z Čech. Když v roce 1541⁸⁾ vypověděl židy z Čech Ferdinand I. (1526–1564), odešla jejich část do Polska. Brzy však Ferdinand své rozhodnutí změnil a povolil židům zůstat s podmínkou, že jim budou zabaveny všechny hebrejské knihy. V polovině 50. let 16. století byly všechny knihy zabavené v Praze naloženy na vozy a odvezeny do Vídně, kde měly být uloženy a zkoumány, případně zničeny. Po dlouhých vyjednáváních se teprve v roce 1560 podařilo získat zpět dva vozy hebrejských knih z Vídně.⁹⁾ Zdá se poněkud podivné, že v této situaci udělil 19. listopadu 1545¹⁰⁾ Ferdinand I. židovi Mosesovi, synovi Hermana z Prahy, zvláštní právo tisknout hebrejské a židovské knihy.

Brzy po zahájení tisku byla zavedena též cenzura vydávaných knih a tisků. Vrchní cenzurní dohled připadl arcibiskupské konzistoři, která již dříve dbala a dohlížela, aby se i v Čechách postupovalo podle papežských nařízení týkajících se zakázaných knih a nerozšiřovaly se, tím méně vydávaly, nekatolické, tedy i hebrejské a židovské knihy, zapsané do různých seznamů a indexů zakázaných knih.¹¹⁾

Krátce po příchodu jezuitů do Čech 1556 jim bylo královským dekretem z roku 1561 svěřeno vlastní vykonávání cenzury. Cenzorem hebrejských knih a textů se stával profesor hebrejštiny na pražské univerzitě, jímž byl vždy jezuita. Ten kontroloval a cenzuroval nejen všechny hebrejské knihy a tisky vydávané v Praze, ale i všechny hebrejské knihy dovážené do Prahy a tištěné v cizině. Kromě toho byla ustavena zvláštní „commission inquisitionis iudaicae provitatis“, která udělovala spolu s arcibiskupskou konzistostí povolení tisknout hebrejské knihy, modlitby a jiné tisky. Jejím členem byl i hebrejský a židovský cenzor. V Tirschově nedatované zprávě a následně ve Fischerových poznámkách se sice uvádí jako počátek cenzury židovských knih, tisků a rukopisů rok 1660,¹²⁾ ale autoři této zprávy zřejmě neudali rok vzniku této cenzury správně. Během doby se cenzurní pravidla upřesňovala. Tak 23. září 1672 byl vydán dekret o konfiskování knih, jejichž obsah byl protikřesťanský „oder sonsten ungegründetes Buch, Dalmuth genannt“.¹³⁾

Maxmilián II. (1564–1576) byl k židům benevolentnější a povolil jim opět usazovat se v Čechách.

Ferdinand II. (1619, 1620–1637) vzal židy pod svou ochranu a dovolil jim obchodovat i v blízkosti dvora. Za prokázané významné finanční služby povýšil dokonce Jakuba Beseviho do šlechtického stavu jako von Paseňi. Ferdinand III. (1637–1657) se snažil znovu upevnit katolictví, ale přesto ocenil pomoc židů při bojích se Švédy tím, že jim umožnil usazovat se kdekoli v Čechách kromě horních měst. Počet židů tak značně vzrostl. V osmdesátých letech 17. století bylo v Praze 318 židovských domů a 11 synagog.¹⁴⁾

Dosti početná židovská obec potřebovala pro své náboženské a výchovné účely knihy, modlitební texty a učebnice, které začala vydávat tiskem. Již začátkem 16. století se v Praze tiskly první hebrejské modlitební knihy a zpěvníky¹⁵⁾ a v této činnosti se pokračovalo dále po celé 16. století.

Nepředstavitelné útrapy třicetileté války, vypálená města a vesnice,¹⁶⁾ rozvrácené hospodářství země a katastrofální bída a nouze umožňovaly katolické církvi upevnit v zemi nejen náboženský, ale i hospodářský a společenský vliv. Nejhorlivějším zastáncem zesíleného kato-

lictví se stal jezuitský řád, který působil v Čechách již od roku 1556. Zaměřil se především na výchovu, školství a upevňování mocenských pozic církve. Jezuité pečlivě sledovali, hlídali a přísně cenzurovali zejména novou knižní produkci, vyřazovali nekompromisně zakázané knihy, ničili je a pálili. Uplatňovali přísný postih i vůči majitelům nedovolených knih, přechováváním a distributorům zakázaných knih. Jejich slídivým zrakům neunikly ani hebrejské knihy. Snahy jezuitů omezit hebrejské a židovské tisky i jejich šíření byly posíleny papežem Klimentem VIII. (1592–1605) a podporovány Ferdinandem III. i inkviziční komisí vůči nekatolické i hebrejské literatuře. Proto nepřekvapuje, že za třicetileté války bylo vydávání hebrejských knih a modliteb značně omezeno. Všechny tisky z této doby jsou označeny imprimátum – opraveno v souladu s rozhodnutím císaře Ferdinanda. Po smrti Ferdinanda III. roku 1657 se vliv jezuitů v habsburské monarchii ještě více upevnil a rozšířil. Jeho nástupce Leopold I. (1657–1705) poskytl jezuitům dekretem z 3. srpna 1673 plně volné pole působnosti v oblasti cenzury a univerzity a přísná cenzura postihla i hebrejské knihy, tisky a rukopisy. Koncem 17. století byly zásahy proti hebrejským knihám i hebrejské osvětě zvlášť tvrdé. Dokonce i projevy rabínů musely být písemně předloženy příslušným úřadům a teprve po jejich schválení mohly být předneseny v synagogách.

Cenzorem židovských knih, tisků a rukopisů se tedy stával vždy člen jezuitského řádu, který měl titul „královský revizor a arcibiskupský konzistoriální cenzor“. Jako konzistoriální cenzor byl podřízen arcibiskupské konzistoři a státní úřady a místodržitelství se na cenzora obracely prostřednictvím konzistoře a i cenzor byl povinen postupovat podobně a vyřizovat své záležitosti prostřednictvím konzistoře. Jezuitský cenzor měl svůj úřad i stále bydlíště v přízemí Klementina.

Na počátku vlády Marie Terezie (1740–1780) zůstala cenzura zachována podle dosavadních nařízení a zvyklostí.¹⁷⁾ Od roku 1764 však tento usus přestal. Cenzorem židovských knih již nebyl člen jezuitského řádu, ale nadále se židovským cenzorem stával profesor hebrejštiny na pražské univerzitě. V té době jím byl pater Leopold Tirsch, který však byl ještě členem jezuitského řádu. Od roku 1764¹⁸⁾ nebylo též již třeba korespondovat s židovským cenzorem prostřednictvím konzistoře a úřady i tiskaři se mohli na cenzora obracet přímo. Začátkem 60. let 18. století byla cenzorská funkce rozšířena. Dne 8. listopadu 1764 byl cenzor jmenován i revizorem a překladatelem rabínských, hebrejských, chaldejských a židovských knih, textů a rukopisů. Protože cenzorská agenda a potřeba překladů hebrejských textů se výrazně rozrostla, pomáhal cenzorovi adjunkt, který byl placen z prostředků jezuitského řádu, později z peněz exjezuitského fondu.

Když byl 5. října 1773 jezuitský řád zrušen, musely být všechny archivní písemnosti odevzdány do Vídně a členové řádu si mohli ponechat jen věci, též písemnosti a knihy, které našla komise v místnosti, v níž bydleli. Tak se stalo, že písemnosti z činnosti židovské cenzury byly rozptýleny a většinou se nedochovaly.

Po zrušení jezuitského řádu se ocitla cenzura židovských knih a tisků v určitém interregnu, kdy starý usus již neplatil, ale nová pravidla ještě nebyla stanovena. Avšak dosavadní cenzor Tirsch pracoval nadále. Teprve za Josefa II. (1780–1790) se situace změnila. Jeho osvícenské reformy utužily sice centralismus státní správy, ale přinesly i řadu pozitivních opatření. Nařízení z 1. září

1781 omezilo podstatnou měrou vrchnostenské pravomoci a ještě výrazněji patent o zrušení nevolnictví z 1. listopadu. Ten uvolnil poddaným cestu pro odchod z panství, umožnil svobodný pohyb a sňatky bez povolení vrchnosti, jejich dětem studium a výuku řemesel. Toleranční patent z 13. října 1781 zrovnoprávnil evangelické občany a tzv. židovský patent z 19. října rozšířil židům omezený prostor pro podnikání, povolil jim volně se usazovat ve městech (jen ve vesnicích byly stanoveny kvóty pro počet židovských obyvatel), připustil židy do vojska a nařídil odstranit jejich potupné označení. Za Leopolda II. (1790–1792) dostali židé povolení nabývat i akademické hodnosti na právnické a lékařské fakultě a mohli vykonávat lékařskou a advokátní praxi. František II. (1792–1835) udělil židům povolení vykonávat svobodně bohoslužby a obřady a stavět synagogy a židovské školy, obchodovat ve všech odvětvích a provozovat řemesla. Židovským patentem z roku 1793 dostaly též židovské obce vlastní samosprávu (frey stehen), v jejímž čele stál rabín. Avšak plného zrovnoprávnění s křesťanským obyvatelstvem přinesl židovským obyvatelům v Čechách až rok 1848.¹⁹⁾

Tento celkový vývoj se odrazil i v oblasti cenzury. Centralistické zákroky Josefa II. do státní správy se promítly pochopitelně i do oblasti tisku vydáním různých nařízení a tiskových zákonů a přirozeně se dotkly též cenzury.²⁰⁾ Již 5. dubna 1781 bylo nařízeno, že cizí knihy se mohou přetiskovat jen z originálu. Ovšem zásadní změnu přinesl až tiskový zákon vydaný 11. dubna. Následné zákony z 11. a 13. července upravovaly cenzuru vydávaných knih, tisků, hudebnin a rukopisů. Pro jednotné řízení cenzury v celé monarchii byla zřízena ve Vídni Hlavní knižní cenzurní komise (Hauptbüchercensurkommission), které podléhaly cenzurní komise (Büchercensurkommission) v jednotlivých zemích. V 60. letech 18. století při reorganizaci státní správy byly komise zrušeny a jejich činnost vykonávaly nadále zemské knižní revizní úřady (Bücherrevisionamt). Byly podřízeny zemským správním úřadům, v Čechách zemskému guberniu, které je též finančně zajišťovaly.

Od konce 18. století se na cenzuru židovských knih, tisků a rukopisů vztahovala obecná pravidla o cenzuře platná pro celou rakouskou říši, která vydal Josef II.²¹⁾ Podle nich podléhaly cenzuře všechny protináboženské věty, výroky a texty. Protestantské knihy bylo povoleno rozšiřovat v rakouském soustátí jen tam, kde byla povolena obě náboženství, tj. v Uhrách a ve Slezsku. Nebylo povoleno zveřejňovat kritiku zemských představitelů i nižších úředníků, pokud nebylo uvedeno jméno autora kritiky, aby bylo možno potvrdit pravdivost kritiky. Periodický tisk, pokud zveřejnil urážlivé věty, které nebyly ověřené, měl být zakázán. Cenzuře podléhaly automaticky všechny knihy a tisky týkající se cizích států a panovnických dvorů. Též cizincům, kteří přijížděli do země, se velmi pečlivě prohlížela zavazadla, zda neobsahují zakázané nebo nebezpečné tiskoviny. Povinností policie bylo sledovat bedlivě a přísně i knihy, které prodávali knihkupci, aby se zakázané knihy nešířily.

Ustavená cenzurní komise, jejímž členem byl též Karel Rafael Ungar, vedoucí knihovník univerzitní knihovny, dostala za úkol znovu prověřit katalog zakázaných knih a pokud by shledala, že některé zakázané „učené knihy“ jsou nezávadné, měla jejich rozšiřování povolit. Cenzurnímu úřadu se měly zasílat po jednom exempláři historické knihy vydávané v Praze, Linci a jiných měs-

tech, aby byly osvobozeny od mýtních poplatků, když měly být dále distribuovány. Též zakázané knihy, pokud byly v soukromých sbírkách a knihovnách, nepodléhaly cenzurním zásahům. Jen v případě, že se prodávaly, musely projít cenzurou. I knihy určené a prodávané v dražbě musely být schváleny cenzurou a pokud byly jejich tituly uvedeny v dražebním katalogu, musely být vypuštěny.²²⁾ Základní pravidla (Grundregel) z 11. června 1781 o tisku uváděla i způsob, jak označovat práce pro tisk prošlé cenzurou. Označení „admittitur“ znamenalo, že kniha může být tištěna bez jakýchkoliv výhrad, „permittitur“ vyjadřovalo, že některé věty týkající se morálky, politiky nebo náboženství nejsou přijatelné. „Toleratur“ znamenalo, že kniha je přijatelná až na několik vět týkajících se náboženství a státu a je možno ji tisknout až po opravách těchto pasáží. Podobně i v pravidlech pro cenzorování ze 14. září 1810 bylo stanoveno, že „admittitur“ znamená, že kniha může být veřejně prodávána a inzerována v novinách, „transeat“, že nesmí být inzerována, další označení znamenalo, že ji mohou vlastnit jen učitelé, „damnatur“, že se může používat s povolením policie.²³⁾ Z dohledu cenzury byly vyjmuty jen knihy s právníkou, lékařskou a vojenskou tematikou a též vědecké a umělecké knihy. Imprimatur – povolení k tisku nových rukopisů – měly udělovat zemské úřady. I učebnice a studijní texty mohly být tištěny až po schválení příslušným cenzorem. Cenzuře podléhaly též divadelní hry a všechny nové hry musely mít zvláštní schválení.

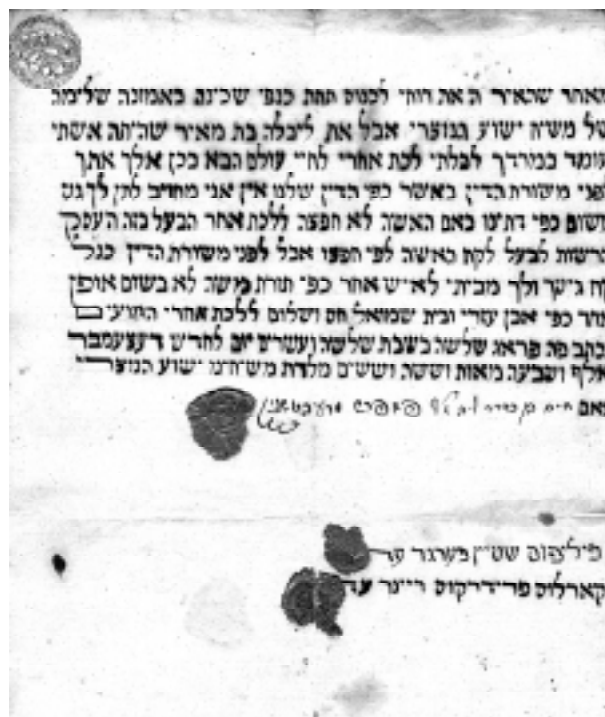
Cenzura židovských knih, tisků a rukopisů byla svěřena zvláštnímu cenzorovi-laikovi, který pracoval i jako překladatel jak pro úřední potřebu, tak i pro potřeby a požadavky jednotlivců (tiskařů a běžných občanů). Byla to značně náročná činnost, neboť cenzor a revizor musel umět přečíst a porozumět hebrejským textům, jejichž písmo bylo bez samohlásek, i chaldejským, jejichž souhlásky byly označeny tečkami nebo bez nich, a to tištěným i těm, které byly v rukopisu. Cenzor židovských knih musel mít mimořádné znalosti: „umět přečíst a přeložit písemné i tištěné texty, což bylo značně obtížné. Kromě toho musel umět hebrejsky, chaldejsky, rabínsky a židovsky, znát tisíce zkratek a vyznat se v nesčetných symbolech a znát bezpočet přísloví, neboť všechny texty jsou jimi prostoupeny“, píše cenzor Tirsch ve své zprávě.²⁴⁾ Cenzor dával pozor, zda se v knihách nevyskytují nadávky na Krista, na křesťanství, na svaté evangelium a na křesťanskou obec, dále zda se tam nenalézají věci proti mravnosti, proti zeměpánům, státu a obecným hodnotám. Dohlížel nejen na knihy v rakouské říši, ale i na knihy tištěné v Amsterdamu, Frankfurtu a v Berlíně, pokud se dovážely a měly se distribuovat v rakouské monarchii, a též na kalendáře, které se tiskly ve dvou rakouských tiskárnách, a to v Salzburku a ve Fürthu.²⁵⁾ Dvorský dekret z 1. září 1790 obsahující instrukci o tisku ještě cenzuru doplňoval o zákaz zveřejňovat kritiku zemských zákonů.²⁶⁾

Jako revizor a překladatel úředních židovských dokumentů i soukromých smluv, dohod a závětí zkoumal židovský cenzor především správnost obsahu a překladu. Od dvacátých let 19. století byl cenzor, revizor a překladatel židovských knih pověřen i kontrolou židovských náhrobních nápisů, zda jsou správné a neporušují cenzurní pravidla a povinnosti. V roce 1841 vyšlo nařízení gubernia, které vzhledem k úřední snaze zavést němčinu do synagogy nedovolovalo tisknout nové židovské modlitební a náboženské knihy bez německého překladu.²⁷⁾ Protože cenzurní a překladatelská práce

vyžadovala nejen znalost jazyků, ale i zkratek, symbolů, jinotajů, apod., musel se cenzor židovských knih neustále učit a doplňovat své znalosti nejen z dostupných slovníků a gramatik, ale i přímým kontaktem s židovskými vzdělanci a spoluobčany.²⁸⁾

V praxi probíhala cenzura tak, že každá z hebrejských knih, tisků nebo rukopisů určených k tisku a rozšiřování musela být nejprve schválena židovským předcenzorem v Praze, který byl volen staršími židovské obce. Ten musel každý rukopis nebo dílo, které se mělo tisknout, přečíst a zjistit, zda neobsahuje závadné části, provést úpravu, případně opravu, eventuálně škrty přímo v textu, poznamenat případné přeformulování a všechno ponechat i se škrty a opravami původního textu a předložit k posouzení a konečnému rozhodnutí jezuitskému cenzorovi.²⁹⁾ Do listopadu 1716 vykonával funkci předcenzora vždy pražský židovský rabín.³⁰⁾ Dne 23. listopadu 1716 byl však císařem jmenován na návrh starších židovské obce předcenzorem Simon Jaitteles, „který před třiceti lety navštěvoval židovská studia (jüdische studys)“. Potom provozoval obchod a v Ungeltním úřadu se staral a dohlížel na listiny, které zasílala židovská obec nebo židovští obchodníci, a když bylo třeba, překládal je. Jako židovský předcenzor podléhal v otázkách tisku komisi apelačního soudu, jako úředník předcenzury byl podřízen českému místodržitelství. Práce předcenzora byla velmi obtížná a náročná, neboť, jak uvádí Jaitteles ve své žádosti apelačnímu soudu, „mnohá židovská slova mají několik významů a v židovských textech se používá též hodně metafor a zkratek“³¹⁾, což ztěžuje jejich správné čtení a porozumění. A protože chyběly slovníky a jiné potřebné pomůcky, žádal nový předcenzor v listopadu 1717 apelační soud o vydání instrukce stanovující správný postup. Bohužel nedostatek pramenů nedovoluje sledovat vyřízení žádosti i další práci předcenzora a jeho nástupců.

Když předcenzor vykonal svou práci, převzal opravený text cenzor a revizor a pracoval s ním dále. Pročetl jej, podrhal a přeškrtnal nepatřičné pasáže, věty nebo slova a

teprve potom odevzdal rukopis nebo knihu k tisku. Tiskař pak předkládal jednotlivé vytištěné složky cenzorovi ke kontrole. Ten každou schválenou složku podepsal a připsal „Servata est censura“. Potom cenzor podepsané složky protáhl provázkem a ten na obou koncích zapečetil. Když pak byly vytištěné knihy distribuovány jednotlivým knihkupcům, procházel cenzor židovským městem a namátkou vybral několik exemplářů vytištěné knihy a porovnal se zpečetěným exemplářem. Neshledal-li chyby, byly vybrané výtisky vráceny a kniha se mohla bez problémů dále prodávat. Jestliže byly nalezeny závady, musela být kniha stažena z prodeje. Knihy přivezené židovskými knihkupci z ciziny musely být předloženy konzistoři a ta je postoupila židovskému cenzorovi, který posoudil jejich vhodnost, a teprve po jeho schválení se mohly dále distribuovat, případně přetiskovat.

Cenzoři židovských knih, tisků a rukopisů

Na základě zlomků dochovaných písemností vzniklých z činnosti židovských cenzorů,³²⁾ zpracovaných a dochovaných zpráv i příslušné literatury³³⁾ jsme se pokusili sestavit seznam židovských cenzorů a podle možností zjistit i údaje o jejich osobě a práci. Protože nemáme k dispozici jezuitský archiv, čerpali jsme informace jen z fondů Cenzor a revizor židovských knih a rukopisů a Veřejná a universitní knihovna (1706) 1777–1918 (1919), uložených v Archivu Národní knihovny, a z příslušné literatury.

Zmínku o prvních cenzorech hebrejských knih, tisků a rukopisů nalézáme v záznamu³⁴⁾ cenzora Fischera, který napsal někdy před rokem 1788. Podle tohoto údaje byl prvním cenzorem jezuita pater Preissler, po něm Gall, dále Thomas, Haselbauer, Zelený, jehož asistentem byl Lom. Dalším cenzorem byl jezuita Tirsch a po něm Fischer.

Jezuita pater **Wolfgang Preissler**,³⁵⁾ koncem 17. století profesor teologie a hebreistiky na pražské univerzitě, byl horlivým a iniciativním realizátorem všech protizidovských nařízení. Proto snaživě plnil pokyny z Říma, aby katoličtí kněží byli přítomni při všech řečnických vystoupeních rabínů a dohlíželi, zda se neobjevují protikřesťanské projevy. Začátkem 90. let 17. století zaslal Preissler arcibiskupovi zprávu o urážkách a rouhání židů vůči katolíkům a žádal, aby byly konfiskovány všechny vydané talmudské a kabalistické tiskoviny. Arcibiskup vzápětí 7. 12. 1693 zaslal prezidentovi královské kanceláře dlouhou zprávu, v níž uvádí, že učít z děl jako jsou Talmud a podobné práce je nanejvýš nebezpečné nejen pro náboženské, ale i civilní reprezentanty. Důsledkem byl zákaz rabínům vyučovat a kázat a zmíněná díla měla být konfiskována a zkoumána. Napříště, když bylo opět rabínům povoleno kázat, museli odevzdávat texty projevů v rukopise, které musely být schváleny cenzorou. Preisslerovi se podařilo též zabavit 200 hebrejských knih³⁶⁾ z rozsáhlé knihovny nejvyššího pražského rabína Davida Oppenheimera čítající 7000 svazků, která byla převezena do Hannoveru, aby unikla konfiskaci. Židé se bránili a nařkli Preisslera, že neumí řádně hebrejsky a chaldejsky. Spor se táhl celý rok 1695. Císař se vůči hebrejské literatuře nijak výrazně nepřátelsky neprojevoval. Naopak udělil privilegium jistému Beckmannovi vydávat v Sultzbachu Talmud podle basilejského vydání. Za rok však bylo vydávání zakázáno.

V roce 1696 Preissler a jeho asistent zaslali dvoru soupis konfiskovaných knih a seznam papežských bul

týkajících se konfiskace knih a předložili dva návrhy: buď papež, když nařídil zabavit tyto knihy, jednal protiprávně, nebo židé, když tyto knihy bránili, říkali nepravdu. Dvůr dal zapravdu Preisslerovi, knihy zůstaly konfiskovány, avšak 6. 7. 1696 udělil císař rabínům privilegium opět kázat a tisk Talmudu byl ze Sultzbachu přenesen do Frankfurtu.

O dalších dvou cenzorech **Joannesovi Gallovi** a **Jiřím Thomasovi** jsme kromě toho, že byli členy inkviziční komise pro zkoumání konfiskovaných hebrejských knih, nenalezli žádné údaje. U dalších cenzorů jsme se pokusili uvést alespoň heslovitě několik údajů o jejich osobě a činnosti, zejména publikační, která byla většinou zaměřena na učitelskou a cenzorskou práci s hebrejskými a židovskými texty.

Franciscus Haselbauer se narodil 7. září 1677 v Hluboké (nebo Bílém Kostele n. Nisou, v textu je uveden Frauenberg bez bližšího označení). Do jezuitského řádu vstoupil 20. října 1695. Po dokončení studií učil 6 let humaniora, 4 roky byl prefektem latinských tříd a 20 let byl profesorem hebrejštiny na univerzitě. Zemřel v Klementinu 23. září 1756.

V roce 1711 byl jmenován cenzorem hebrejských knih a tisků. Zároveň, nebo možná již dříve – přesné údaje chybí, byl jmenován též členem tříčlenné inkviziční komise, která sledovala i hebrejské knihy. Haselbauer byl neobyčejně horlivým inkvizitorem. Svoji pozornost zaměřil především na hebrejské knihy. Prohledával jednotlivé židovské domy a zabavoval rodinám všechny knihy bez ohledu na to, zda byl v minulosti jejich tisk povolen a schválen cenzorem. Většina knih se po přezkoumání páčila, jen malý zbytek byl vrácen původním majitelům. Jako dlouholetý profesor hebrejštiny si plně uvědomoval obtížnost a závažnost této práce, protože, jak bylo již zmíněno, hebrejská slova mohou mít při různém čtení různý význam a též několik významů a hebrejské texty obsahují navíc mnoho metafor a zkratek. Zřejmě již od počátku své cenzorské činnosti a možná i dříve při výuce hebrejštiny si dělal poznámky a výpisy slov a poznamenával si jejich překlad. Když se jich nahromadilo víc, počal přemýšlet o sestavení a vydání slovníku, který by ulehčil jemu i jeho nástupcům práci. Na tak obšáhlou a náročnou práci však sám nestačil. A tak v roce 1724 zahájil se spolupracovníky práci na hebrejsko-chaldejsko-latinském slovníku i na hebrejské gramatice. Dovídáme se o tom z dochovaného vyúčtování nákladů na zpracování slovníku a gramatiky.³⁷⁾ Obojí skutečně vyšlo: gramatika v Praze v roce 1742 a další vydání 1753 a slovník též v Praze v roce 1743.

Haselbauerova literární činnost byla zaměřena převážně na jazykovědné práce v oboru hebrejštiny. Vydal:

- Gründliche Bericht von dem Christenthum, I. díl Praha 1719, II. díl Praha 1722
- Der hohe Adel im geistlichen Ordensstand, Praha 1728
- Kurzer Inhalt des christlichen Gesetzes in 100 Unterweisungen allen Kinder Israel, welche von Gott verleuchtet Jesus Christum, den wahren Messias glauben wollen, auf hebräisch - deutsch vorgestellt, Praha 1730
- Cristlicher Kirchengebeter, Praha 1731
- Fundamenta Grammatica duarum praecipiarum linquorum orientalium sc. hebraicae et chaldaicae, cum appendiculae de idiotismo germanico Judaorum, Praha 1742, 1753

- Lexicon Hebraico-Chaldaicum una cum capitibus dictionum seu abbreviaturis in libris et scriptis Judaeorum passim accuratissime, nuova metoda ad investigandum thema seu radicem facillima, Praha 1743
- Die vier Evangelien des Neuen Testaments, vor Zeiten hebräisch und lateinisch von Joh. Bapt. Jona zu Rom anno 1668 ausgegeben, auf neue in beiden und zugegebenden deutschen Sprache, auch mit hebräischen Buchstaben zu Prag gedruckt 1746.

Haselbauerovým nástupcem se stal **František Zelený**, který se narodil v Novém Městě na Moravě v roce 1721. Do jezuitského řádu vstoupil v roce 1738. Po ukončení studií vyučoval 4 roky gramatiku, 1 rok poezii a na pražské univerzitě 5 let hebrejštinu. Po Haselbauerově smrti se stal cenzorem hebrejských knih, tisků a rukopisů a byl jím až do roku 1764. Z jeho cenzorské činnosti se bohužel nedochovaly žádné písemnosti, které by jí i jeho další aktivity umožňovaly sledovat podrobněji. Zemřel v Klatovech 1. února 1765.

Také on vydal řadu odborných publikací, z nichž některé měly přímý vztah k jeho učitelské činnosti, k přednáškám hebrejštiny i práci hebrejského cenzora:

- Dissertatio de multum contraverso versu 15 C III Geneseos. Ipsa conteret caputtuum, Praha 1755
- Institutiones linguae sanctae auditorum suorum comodo utilitatique traditae, Praha 1756
- Dissertatio de nomine infabili divino hebraica, Praha 1758
- Ordo radicum hebraicarum cum derivatis, Praha 1759
- Dissertatio de signis vocalium Hebraicis Maorethis tribuuntur, Praha 1759
- De linguae sanctae antiquitate, Dissertatio. Praha 1763.

Ještě za života Zeleného byl jmenován cenzorem židovských knih **Leopold Tirsch**. Narodil se 11. února 1733 v Neustattel v Čechách (blíže neuvedeno, o které městečko se jedná) a 15. května 1755 byl přijat do jezuitského řádu. Studoval filozofii a teologii. Brzy po absolvování začal vyučovat hebrejštinu na pražské univerzitě. V této činnosti pokračoval 18 let. V roce 1764 byl jmenován královským revizorem a cenzorem hebrejských knih a překladatelem hebrejských textů pro služební potřebu.³⁶⁾ Od té doby nebylo již třeba obracet se na konzistoř jako na prostředníka při styku cenzora s úřady i tiskaři a soudci.

O obtížnosti a náročnosti práce židovského cenzora se dozvídáme z Tirschovy zprávy guberniu, kterou napsal někdy po roce 1773.³⁹⁾ „Od svého jmenování cenzorem jsem revidoval tisíce knih a provedl mnoho set překladů“, píše Tirsch ve zmíněné zprávě. Proto mu konzistoř přidělila písaře, člena jezuitského řádu, který mu pomáhal vyřizovat náročné pracovní požadavky, a Tirsch se tak mohl věnovat i pracím na obtížné přípravě židovsko-německého slovníku. Po zrušení jezuitského řádu nebyly potřebné peníze na vydržování písaře a ani na běžné kancelářské potřeby. Protože Tirsch ze svého platu nemohl udržovat chod úřadu ani platit písaře, žádal o jeho opětné přidělení. V roce 1779 byl jmenován adjunktem židovského cenzora mladý laik Karel Fischer, který zřejmě uměl i něco málo hebrejsky, ale bylo třeba, aby se pilně učil. Tirsch uvádí, že on sám „se učil hebrejsky, chaldejsky, rabínsky a židovsky 30 let a to od židů, zčásti od Neophytů a částečně i z knih, aby mohl vlasti prokazovat

služby. Bylo třeba naučit se od židů na tisíce církevních zkratek, které začínají jen začátečními písmeny“.

Za Tirschova působení dohlížel židovský cenzor na dvě mimopražské tiskárny židovských knih a tisků. Pražskému cenzorovi předkládal ústřední cenzurní úřad i knihy tištěné v Salzburgu a Fürthu, které byly určeny k rozšiřování v Čechách, na Moravě a v Uhrách. Stejně tak kontroloval i knihy tištěné v Amsterdamu, Frankfurtu a Berlíně, pokud se měly distribuovat a prodávat v Čechách. Podobný postup byl obvyklý i pro tisk kalendářů, které byly tištěny ve zdejších dvou tiskárnách. Silnější kalendáře o sto i více stránkách, které se v Čechách objevovaly, byly prý pašované.

Dochovalo se několik Tirschových rukopisných překladů hebrejských textů, řada hebrejsky psaných textů, které zřejmě překládal, i několik listů hebrejských slov přeložených do němčiny. Byly to zřejmě poznámky nebo přímo koncept pro připravovaný hebrejsko-německý slovník, který vyšel v roce 1773. Když byl v roce 1786 jmenován provizorní cenzor, přestěhoval se Tirsch z bytu v Klementinu do Schönfeldského domu v Jezuitské ulici, kde též 30. listopadu 1788 zemřel.

Také Tirsch napsal několik odborných knih:

- De characterum antiquorum apud Hebraeos ante Esdram usu Dissertatio..., Praha 1759
- Fundamenta linguae sacrae, Praha 1766
- Handlexicon der jüdisch-deutsch Sprache in welchem alle den Juden entweder eigene oder aus dem hebräisch oder rabinischen entlehnte Wörter mit ihrer wahren Bedeutung, ihren Redensarten enthalten sind, Praha 1759
- De lectione Judaeo – germanica, Praha, rok neuveden.

Kromě toho odevzdal Tirsch Fischerovi též několik rukopisů a různé poznámky v hebrejštině.

Protože Tirsch byl přetížen cenzorskými a překladatelskými povinnostmi i odbornými pracemi, byl jeho pomocník Karel Fischer, od roku 1779 úředně jmenovaný adjunkt cenzury hebrejských knih a tisků, jmenován v roce 1781 místo něho úředním překladatelem hebrejských a rabínských písemností pro státní úřady⁴⁰⁾. Náročnost a množství práce nestačil již nemocný Tirsch zvládat, a proto byl Karel Fischer, adjunkt a překladatel, jmenován dvorním dekretem z 16. dubna 1786 „provizorním revizorem a cenzorem hebrejských a rabínských textů“. Po smrti cenzora Tirsche byl Fischer dvorním dekretem z 18. prosince 1788 ustanoven skutečným revizorem a cenzorem.

Karel Fischer se narodil 21. dubna 1757 v Hroznětíně na Karlovarsku. Jeho cenzorskou činnost i knihovnickou praxi můžeme sledovat dosti podrobně, neboť se zachovala řada písemností jak z jeho cenzorské praxe, tak i z jeho mnohaletého působení v univerzitní knihovně, kde pracoval od roku 1785⁴¹⁾ do roku 1844. Dne 20. července 1799 byl Karel Fischer jmenován též úředním překladatelem hebrejských textů pro soudy. Od roku 1828 vykonával zároveň funkci cenzora židovských náhrobních nápisů.⁴²⁾ Z této funkce vyplynulo, že 23. srpna 1829 převzal do univerzitní knihovny 13 knih či protokolů pohřebního židovského bratrstva založeného v roce 1564.⁴³⁾ Za Fischerova působení se do univerzitní knihovny odevzdával od roku 1822 vždy jeden exemplář ze čtyř povinných výtisků hebrejských knih. Zbývající tři zůstávaly uloženy u Kniž-

ního revizního úřadu.⁴⁴⁾ Cenzorskou a překladatelskou praxi vykonával Fischer vždy v odpoledních hodinách, dopoledne pracoval jako zaměstnanec knihovny.

Jako revizor a cenzor hebrejských knih a textů a úřední překladatel hebrejských a rabínských textů působil Fischer 68 let. Náročná a namáhavá práce v knihovně i množství cenzorské agendy nutilo nadřízené úřady opět hledat pomocníka pro cenzorský úřad, případně asistenta cenzora, tím spíše, že cenzor byl zároveň úředním překladatelem. Proto české gubernium v březnu 1813 rozhodlo přijmout pro cenzuru hebrejských knih adjunkta. Ovšem zároveň stanovilo, že funkce hebrejského adjunkta bude vázána na půl úvazku na funkci knihovního skriptora, pokud se tato funkce v univerzitní knihovně uvolní. Funkce knihovního skriptora byla ovšem velmi náročná. Kromě pěkného rukopisu a znalosti dějin literatury, struktury věd a orientace v knihovním fondu, musel skriptor ovládat latinu, češtinu a němčinu a kromě toho ještě řečtinu nebo francouzštinu. Dále bylo jmenování hebrejského adjunkta vázáno na souhlas konsistoře. Přihlásili se dva uchazeči: Prokop Sigmund a Josef Ehrlich.⁴⁵⁾ Oba se úspěšně podrobili zkoušce, ale nakonec nebyl jmenován ani jeden. Sigmund nedostal totiž doporučení konsistoře a Ehrlich se vzdal funkce adjunkta, neboť se obával, že se mu při dvou náročných zaměstnáních zhorší zrak. Dopoledne měl totiž pracovat v knihovně jako skriptor, vyhotovovat a opisovat katalogy, zařazovat a vyhledávat knihy, doplňovat a kontrolovat katalogy aj., odpoledne měl zpracovávat obtížné čitelné hebrejské texty, a pokud by se vyskytly naléhavé úřední překlady, musel by pracovat dlouho do noci.⁴⁶⁾ Funkce hebrejského adjunkta tak zůstala neobsazena. Teprve koncem desetiletí byl vybrán pro funkci adjunkta židovské cenzura zaměstnanec knihovny kněz Jan Nepomuk Václav Zimmermann (1788–1836). V knihovně byl zaměstnán v letech 1815–1836. Když byl 12. července 1818 jmenován skriptorem, rozhodlo zemské gubernium, že skriptorské práce bude vykonávat dopoledne a odpoledne se bude pilně učit hebrejsky. Ve dvacátých letech zaučoval Fischer Zimmermanna do cenzorské práce⁴⁷⁾, aby se mohl stát hebrejským adjunktem a později i cenzorem hebrejských knih a tisků. Nenalezli jsme však žádné doklady o skutečném jmenování Zimmermanna cenzorem. Dochované protokoly hebrejské cenzury z let 1834–1844 jsou psány Fischerovou rukou a též v seznamech zaměstnanců knihovny v letech 1830–1843 je Fischer veden jako „kustod a cenzor in hebreico“. Takže se zdá, že Zimmermann nebyl nikdy hebrejským cenzorem, jak se někdy mylně uvádí v literatuře.⁴⁸⁾ Dokládá to i Fischerova žádost studijní komisi o odchod do penze z roku 1823, v níž píše, že při odchodu do penze by „nadále vykonával úřad cenzora in hebreico“⁴⁹⁾, a též Spirkův dopis guberniu a dvorní studijní komisi z roku 1844, v němž píše, že Fischer nepřetržitě působil „v hebrejské cenzuře 65 let“.⁵⁰⁾ Ani pro jmenování jiného hebrejského adjunkta jsme nenalezli pro tuto dobu žádné doklady.

Karel Fischer, který byl od roku 1791 pověřen vedením archivu univerzitní knihovny vedl zřejmě ve vzorném pořádku i písemnosti cenzury hebrejských knih, tisků a rukopisů. Dokládá to i 6 dochovaných podacích protokolů židovské cenzury z let 1834–1844⁵¹⁾ vedených velmi pečlivě, takže si můžeme rekonstruovat dosti přesně rozsah i obsah agendy úřadu cenzora hebrejských knih, tisků a rukopisů. V těchto letech činil průměrně roční

obrat spisů 300–350 kusů. Byla to především korespondence s Knížním revizním úřadem o vydávaných hebrejských knihách (různé seznamy apod.), se zemským guberniem, prokuraturou, soudy, pražským magistrátem a jinými úřady o překladech hebrejských textů, úředních nařízeních a jiných potřebných písemnostech. Další skupinu tvořila korespondence s tiskaři židovských knih z Prahy a z jiných měst. Cenzor si též dopisoval s rabíny, židovskými představiteli i jednotlivci, kteří se na něho obraceli jako na známého překladatele a žádali o přeložení náhrobních nápisů, různých důležitých dokumentů, obchodních a svatebních smluv a závětí. Obraceli se na něho i zahraniční překladatelé hebrejských písemností, kteří žádali Fischera jako významného odborníka o pomoc a radu při překladu různých odborných textů nebo slov, jimž nerozuměli.⁵²⁾

Cenzor Fischer byl velmi výkonný a pracovitý člověk. Za svého produktivního života zastával současně dvě až tři zaměstnání. Zpočátku byl jen pomocníkem – adjunktem revizora a cenzora hebrejských knih a textů, později i úředním překladatelem hebrejských textů. Od roku 1785 pracoval kromě toho jako knihovní sluha v univerzitní knihovně v Praze. V roce 1791 povýšil na skriptora univerzitní knihovny. V témže roce, po odchodu archiváře Karmáška, převzal ještě jeho funkci. Kromě povinností skriptora a cenzora židovských knih a textů měl na starosti archivy zrušených klášterů, které byly soustředěny v univerzitní knihovně. A že nešlo jen o několik spisů, ale o tisíce listin a desítky tisíc spisů a stovky pomocných a úředních knih, se dozvídáme z předávacích seznamů, zpracovaných inventářů i písemných dokladů. Např. vedoucí knihovny Spirk uvádí, že Fischer „převzal agendu zrušených klášterů, sestavil nové seznamy a zpracoval na 6000 diplomů (listin), pořídil k nim popisy, opatřil je daty a některé přepsal a vypracoval řadu inventářů k písemnostem zrušených klášterů“.⁵³⁾ Kromě toho pečoval i o vlastní archiv univerzitní knihovny. „Vedl výborně registraturu knihovny, zpracoval ji účelně, zapsal dvorní dekryty a guberniální nařízení i nóty (podání) jiných úřadů, které se na knihovnu obrátily, velmi pečlivě do 6 svazků“.⁵⁴⁾ Často za nemocné nebo nepřítomné vedoucí knihovny zastupoval a vedl celou úřední agendu knihovny. Dne 15. června 1815 byl povýšen a jmenován kustosdem univerzitní knihovny a po smrti knihovníka Posselta 16. ledna 1825 byl až do 10. května 1828 oficiálním zástupcem knihovníka – vedoucího univerzitní knihovny. Všechny tyto funkce vykonával Fischer vzorně až do své smrti dne 22. ledna 1844.⁵⁵⁾

Přestože Fischer byl tak velmi pracovně vytížen, našel si čas i k sepsání několika publikací. Podle vlastních údajů napsal.⁵⁶⁾

- *Beiträge zu einem Verzeichniss berühmter Männer und Schriftsteller aus dem Orden der frommen Schulen*, rok vydání neuveden
  - *Novum supplementum Abreviaturam hebraicorum ex Rabinorum aliorumque Hebraorum in scriptis et libris edita compendia nova Accessio*, rok vydání neuveden
  - *Beschreibung des grossen Waldbaches Wistriz in Elbogner Kreise nebst einigen Nachrichten von demselben naheliegenden Bergen* – doplněk k Balbinovu dílu *Miscellanea historica regni Bohemiae*.
- Kromě toho, jak sám uvádí, napsal řadu dalších menších spisů.

Nedostatek pramenů nedovoluje zjistit, kdo byl Fischerovým nástupcem v úřadě židovského cenzora. Po

roce 1848 se cenzura židovských knih stala součástí státního cenzurního systému, funkce samostatného zvláštního cenzora židovských knih byla zrušena a jeho činnost začleněna do příslušných cenzurních institucí.

Poznámky:

- 1) Viz překlad arabského originálu ve stati Ivo Hrbek, Ibrahim ibn Jákúb v Praze, v Čechách a jiných slovanských zemích. In: Český lid VI, 1951, s. 267-271.
- 2) Ottův slovník naučný, heslo Židé.
- 3) Julius Max Schottky, Prag wie es war und wie es ist, nach Aktenstücke und den besten Quellenschriften geschildert, I, Praha, s. 313.
- 4) Podrobněji o zvláštním oblečení židů viz Zikmund Winter, Dějiny kroje v zemích českých od počátku XV. století až po dobu Bělohorské bitvy, Praha 1893, s. 295 a n.
- 5) V roce 1462 jej potvrdil Pius II., vlastním jménem Aeneas Silvius Piccolomini, (1458–1464).
- 6) Kniha se bohužel nedochovala, neboť byla koncem druhé světové války zničena nebo ztracena. O zápisu se dozvídáme z Fischerovy poznámky ve zprávě o židovských cenzorech hebrejských a rabínských textů. Zpráva uložena v Archivu Národní knihovny (dále ANK), Cenzor židovských knih, textů a rukopisů (dále Cenzor...).
- 7) Viz Ottův slovník naučný, heslo Židé.
- 8) Gottlieb Bondy-Dvorský, Zur Geschichte der Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien, sv. I., Praha 1906, s. 450.
- 9) Podrobněji viz Introduction Moshe Carmilly-Weinbergera k reedici knihy z roku 1899 William Popper, The Censorship of Hebrew Books, New York 1969, s. XVI.
- 10) Tamtéž
- 11) Podrobněji o seznamech a indexech zakázaných knih vydávaných různými papeži a papežskými koncily viz cit. práce Poppera.
- 12) Nedatovaná Tirschova zpráva uložena v ANK, Cenzor ...I. V témže fondu jsou uloženy i Fischerovy poznámky.
- 13) Citovaný Introduction..., s. XVII.
- 14) Údaj z popisu požáru pražského židovského města, který vypukl 4. července 1686 a při němž bylo celé židovské město úplně spáleno. Schottky, cit. práce I, s. 331.
- 15) Nejstarší dochovaná kniha tištěná v Praze je z roku 1514 Seder u Birkal ha Mason, Zpěvy pro sabath a modlitby u stolu. Během 16. století počet tisků i tiskařů vzrostl. Podrobněji o této problematice viz Bedřich Nosek, Katalog mit der Auswahl hebräischer Drucke Prager Provenienz. I. část. Drucke der Gersoniden im 16. und 17. Jahrhundert. In: Judaica Bohemiae 10, Praha 1974, č. I, s. 13–41 a II. část, dtto Buchdrucker der Familie Bak. Die Buchdruckerei des Abraham Schimon Heida, genant Lemberger, tamtéž, č. 11, 1975, č. 1, s. 29-53.
- 16) Za třicetileté války bylo v Čechách zničeno na 100 měst, 1150 vesnic a 279 zámků.
- 17) Porobněji viz Jean Pierre Lavandier, Code des lois de censure du livres pour les pays austro-bohemiens 1740–1780. Les livres au temps de Marie-Therese, Bern 1993.
- 18) Viz Tirschova zpráva z roku 1764 uložená ve fondu ANK Cenzor ...I., 1.
- 19) Podrobněji viz Tokstejn, Židé v Čechách, Praha 1867.
- 20) Nařízení a zákony jsou vydány v edici Jean Pierre Lavandier, Code des lois de censure du livre pour les pays austro-bohemius 1780–1792. Les livres de Joseph II. et Leopold II. Bern 1995. Též Fr. Hempel-Kürfinger, Alphabetisch-chronologische Übersicht der k.k. Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1740 bis 1821 als Hauptrepertorium.
- 21) Viz základní pravidla o cenzuře uložena v ANK, Cenzor ....
- 22) Viz pokyny gubernia z 1. března 1784 Knižnímu reviznímu úřadu dochované v ANK, Cenzor ...I, 45.
- 23) Julius Marx, Die österreichische Zensur in Vormärz, Vídeň 1959, s. 75.
- 24) Viz Tirschova zpráva Cenzurní komisi napsaná krátce před rokem 1773 o hebrejské cenzuře a povinnostech a znalostech cenzora a revizora židovských knih, tisků a rukopisů, uložena v ANK, Cenzor ...I, 1.
- 25) Viz nedatovaný koncept cenzora Fischera cenzurní komisi o překládání hebrejských, rabínských a židovských textů. Uloženo v ANK, Cenzor...
- 26) Viz doplněk k instrukci o tisku uložený v ANK, Cenzor...I.
- 27) Viz Fischerovo podání zemskému výboru ze 17. května 1841. Uloženo v ANK, Cenzor....
- 28) O vzájemných konzultacích s rabíny z Prahy, Čech i ciziny jsou v ANK, Cenzor... četné doklady.
- 29) Viz Fischerovu poznámku u překladu „Protestation“ pražského kolegia rabínů, bez data. Uloženo ANK, Cenzor.....
- 30) Viz žádost Simona Jaittelese apelačnímu soudu v Praze z listopadu 1717, v níž žádá jako židovský předcenzor o instrukci pro svou činnost. Datum presentata je 15. listopad 1717. Žádost je uložena ANK, Cenzor.....
- 31) Viz tamtéž.
- 32) V písemnostech tzv. pozůstalosti kustoda univerzitní knihovny a cenzora hebrejských tisků, textů a rukopisů Karla Fischera se dochovala část písemností z jeho cenzorské činnosti, konkrétně podací protokoly z let 1834–1842, část spisů běžné agendy a části nebo celky hebrejských textů, které překládal a které mu došly, nebo poznámky a výpisky, které potřeboval pro překlady. Kromě toho jako asistent Tirsche zachránil i některé písemnosti z Tirschova cenzorského působení, zejména poznámky a podklady pro hebrejský slovník. Všechny tyto písemnosti tvoří nyní v ANK samostatný fond Cenzor .... [celkem 2 kartony].
- 33) Pro osobní údaje o jednotlivých cenzorech jsme využili Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreichs, Vídeň 1867.
- 34) Jsou to Poznámky k cenzorům hebrejských a rabínských knih a textů, uložené v ANK ve fondu Cenzor...
- 35) Nepodařilo se nám nalézt ani biografické ani bibliografické údaje o Preisslerovi.
- 36) Podrobněji viz Popper... s. 108.
- 37) Vyúčtování uloženo v ANK, Cenzor....
- 38) Stalo se tak 8. listopadu 1764. Uvádí to sám Tirsch ve své obsáhlé zprávě guberniu, v níž líčí podrobně práci cenzora i své zkušenosti ze své cenzorské práce. Uložena v ANK, Cenzor...I, 1.

- 39) Tamtéž.
- 40) Viz Fischerův vlastnoruční záznam ze 17. dubna 1837. Uložen v ANK, Veřejná a univerzitní knihovna (1706)1777–1918(1919), Osobní spisy zaměstnanců.
- 41) 28. července 1785 byl jmenován knihovním sluhou s platem 10 zl měsíčně, 2. dubna 1791 byl povýšen na skriptora s platem 300 zl ročně. V témže roce převzal též péči o písemnosti zrušených a rušených klášterů. Viz ANK VUK (1706)1777–1918(1919), Fischer
- 42) Viz dopis Fischera rabínovi Samuelovi Landauovi ze 14. listopadu 1828, v němž mu sděluje rozhodnutí dvora a zemského gubernia o svém pověření dohledem na židovská křestní jména a informuje ho o užívání povolených křestních jmen pro židovské občany a o existenci jejich úředního seznamu. Uložen v ANK ve fondu Cenzor....
- 43) Viz tamtéž.
- 44) Viz ANK VUK (1706)1777–1918(1919), Povinné výstisky – seznamy. Za období od 5. července 1822 do 25. srpna 1843 dostala knihovna 184 zásilek hebrejských publikací a získala 288 svazků.
- 45) Viz koncept dopisu Posselta guberniu z 5. dubna 1813. Uložen v ANK, VUK (1706)1777–1918(1919), Osobní, obecně.
- 46) Viz koncept dopisu Posselta guberniu z 22. srpna 1813, v němž se spolu s cenzorem Fischerem vyjadřují k žádostem obou uchazečů a k výsledku zkoušek; tamtéž.
- 47) Viz dopis A. Spirka zemskému guberniu z 28. prosince 1828; tamtéž.
- 48) Viz např. Zdeněk Franc, Zaměstnanci pražské univerzitní knihovny v letech 1777–1918. Zpravodaj Státní knihovny ČSR, 1986, č. 6, s. 41 a n.
- 49) Viz Fischerova žádost z 23. října 1823 v ANK, VUK (1706)1777–1918(1919), Osobní.
- 50) Dopis z 11. února 1844 doporučující žádost Fischerových dcer Anny a Terezie je uložen tamtéž, Číslované spisy z r. 1844, č. 69.
- 51) Jde o protokoly označené čísly LIX–LXIV. Předchozí ani následující svazky se nedochovaly. Jejich označení tak vysokými čísly svědčí o tom, že Fischer vedl protokoly zřejmě od svého jmenování cenzorem, neboť jednotlivé sešity protokolů obsahují zápisy přibližně vždy z jednoho roku.
- 52) Viz dopis Philipha Gompera z Mooru z roku 1803, který žádal Fischera jako velkého a učeného odborníka „o pomoc při překladu několika hebrejských slov“. Uložen v ANK ve fondu Cenzor....
- 53) Viz Spirkův dopis zemskému guberniu z 28. prosince 1826, uložen v ANK, VUK (1706)1777–1918(1919).
- 54) Viz tamtéž.
- 55) Viz Spirkův dopis zemskému guberniu z 23. ledna 1844 „...der ersuchte Gefertigte ruht einen hohen Landesgubernium die gehorsamste Anzeige, das gestern den 22 Jäner der hierämtliche k.k. custod Karl Fischer nach einer 58 jährigen gewissenhaften Bibliotheksdienstleistung mit Tod abgegangen ist“. Uložen tamtéž.
- 56) Viz nedatovaná Fischerova žádost zemskému guberniu snad z roku 1828, též Spirkův dopis guberniu z 28. prosince 1828, v němž doporučuje udělit Fischerovi odměnu. Obě písemnosti uloženy ANK, VUK (1706)1777–1918(1919), Fischer.

